

ИСТОРИЈА КОПТСКЕ ЦРКВЕ И ЊЕНА УМЕТНОСТ

Дарко Стојановић

Висока школа – Академија СПЦ за уметности
и конзервацију, Београд*

Апстракт: *Коптска православна црква је хришћанска црква која је основана у Египту. Као наследници старих Египћана, Копти су дефинисани као савремени фараонови синови. Они су играли суштинску улогу у целом хришћанском свету, посебно током првих пет векова. Њихово верско порекло помогло им је да са жаром прихвате хришћанство и да уживају у његовој дубини кроз свој аскетски живот и проучавање Светог Писма. Већина египатских хришћана верује да се иконографија појавила у Египту и да је утицала на ширење иконописа широм света. Познати пример хришћанске уметности је коптска уметност византијско-грчко-римског Египта и коптских хришћанских цркава. Вреди напоменути да дела овог стила представљају спој уметности и занатства, што се лако може видети у уметничким делима као што су коптске иконе, тунике, надгробни споменици, итд. Коптска уметност данас постоји у оквиру неокоптске школе и користи се у Коптској цркви.*

Кључне речи: *копти, коптска црква, догматски и историјски проблем Коптске цркве, коптска уметност.*

Увод

Границе вере утврђене су на васељенским саборима који су израз онтолошког јединства Цркве. Догмати на саборима нису плод индивидуалних мишљења његових учесника, већ су глас пуноте Цркве. Епископи на саборима јесу легитимни изабраници народа Божијег, они су проповедници једне истине и имају улогу чувара те истине. Веродостојност догмата потврђена је благодаћу Светога Духа Који хиротонише епископе и оприсутњује Цркву у времену. Као што је епископ глава помесне Цркве, стуб онтолошког јединства њених чланова, тако су догмати језичко уобличавање истине открочења које се опитује у сабрању. Стога су догмати непроменљиви и не могу се парцијално примати нити мењати. Догмат није налик било ком другом правном акту, он је реч искуства заједнице са Богом, реч која се реално остварује у Евхаристији и коју је сам Господ донео свету.

Јеретичка учења, ма какве природе била и ма ког се питања тицала, не почивају на језичком неспоразуму или разлици у филозофским ставовима, већ

на одбацивању ауторитета Цркве¹ пројављене у Евхаристији. Тек пошто одбаци заједницу са Христом, истргну се из Тела Христовог, јеретици почињу да сумњају у веродостојност богооткривене истине и тако упадају у замке сопствене логике која није кадра да у потпуности разуме и докучи надсуштаствене појмове будући да се категорије које су ванвремене, вечне, савршене не могу сместити у времени и ограничени људски разум.²

Ван заједнице са православном васељенском патријаршијом остале су оне помесне цркве које су се изопшtile из заједнице са православнима. Данас постоји група дохалкидонских цркава која окупља оне националне цркве које нису признале саборске одлуке Четвртог васељенског сабора у Халкидону.

У дохалкидонске цркве данас спадају Коптска, Етиопска, Јерменска и Сиријско-јаковитска црква. Ове националне цркве одвојиле су се од васељенске патријаршије крајем петог и почетком шестог века. Оне нису у заједници са православнима, немају евхаристијско суделовање у пуности Цркве. Не признају сабор у Халкидону, а ни потоње саборе. Поштују јеретика Диоскора осуђеног на IV васељенском сабору. Централни проблем дохалкидонаца, ипак, јесте монофизитство о чему ће касније бити речи. Све ове литургијске и догматске разлике условљавају непостојање јединства са Православном Црквом.

Коптска црква је национална црква која се простире на територији данашњег Египта. Сама етимологија речи „Египат” потиче од арапске речи „кипт”, тако да су у суштини термини „коптски” и „египатски” потпуни синоними. Египћани су стари народ, а по старозаветној историји потичу од Нојевог сина Хама. Отуда назив Хамити. Египат се под називом Мисир помиње у више наврата у Старом и Новом Завету. У Јеванђељу по Матеју говори се о бежању Свете породице у Египат од освете цара Ирода који је побио новорођену витлајемску децу. У Старом Завету већ при почетку спомиње се прелазак Јевреја из Египта у „Обећану земљу” (књига Егзодус). У првим вековима хришћанства у Александрији и Египту хришћанство је проповедао апостол и јеванђелист Марко. У Александрији је постојала чувена богословска школа, а била је и престоница епископије која је улазила у институцију Пентрархије. Поред Александрије, Пентрархију су чинили Рим, Антиохија, Јерусалим и Константинопољ.

Историјски развој Коптске цркве

Коптска црква формира се средином V века када се на Истоку води расправа о природама у Личности Христовој и начину њиховог сједињења. У овом плодотворном периоду који је обележио развој теолошке мисли, дошло је и до великог процвата црквене уметности, у којој је значајну улогу имала коптска црква. Овај простор је такође имао и кључну улогу у формирању и ширењу

---

* darkostoja@gmail.com

¹ Види: Христо Јанарас, *Истина и јединство Цркве* (Нови Сад: Беседе, 2001), 8-15.

² Упореди епистемолошку теорију Канта: Imanuel Kant, *Kritika praktičkog uma* (Београд: BIGZ, 1979), 125-138.

Сл.1. Манастир Свете Катарине, Синај, VI век.

Извор илустрације: <https://al-monitor.com>

монашког покрета. Манастир Свете Катарине на Синају, осим што је један од најстаријих хришћанских манастира, несумњиво је био и један од најзначајнијих. Под окриљем синајских монаха формирана је једна од најзначајнијих колекција енкаустичних икона, а Свети Јован Лествичник у овом манастиру пише своје Рајске лествице, па је манастир изузетно значајан и у развоју православне теолошке мисли.

Контрасти овог периода огледали су се и у теолошким застрањенима. Предводник монофизита, Евтих, осуђен је 451. године у Халкидону заједно са александријским архиепископом Диоскором. У овом делу Африке монофизити су били бројнији од православних, имали су велики број присталица и зато су преовладали. Збаченог епископа Диоскора наследио је православни архиепископ Протерије. Међутим, монофизити су чекали прилику и, по смрти византијског цара Маркијана,³ убили су архиепископа Протерија и преузели катедру древне Александријске школе.⁴ Александријски архиепископ Петар Монг у време Акакијевог раскола прихвата „енотикон” цара Зенона и цариградског патријарха Акакија. Цар Ираклије (610-641) тежио је да помири и обједини православне

³ Цар Маркијан преминуо је 457. године. Видети детаљније: Радомир Поповић, *Православне помесне цркве* (Београд: САС, 2012), 378; Георгије Острогорски, *Историја Византије* (Београд: Просвета, 1969), 43-87.

⁴ Александријска школа представљала је једну од две познате хришћанске богословске школе која је дала црквене писце и хришћанске мученике (св. Дионисије, Атанасије Велики, Петар, Кирило...). Деловала је у првим вековима хришћанске ере и била позната по алегориском богословском методу у тумачењу Старог Завета и других сегмената Светог Предања. Видети: Едвард Морган Фостер, *Александрија: историја и култура* (Лозница: Карпос, 2021), 37.

и монофизите, те је за патријарха Александрије поставио унионисту Кира Фасијског. Овај чин, међутим, довео је до још интензивнијег подвајања православних и монофизита.

Египат је почетком VII века био на удару Персијанаца да би га 642. године коначно освојили Арабљани. Мухамединци су се лоше односили према хришћанима. За време владавине калифа Ел Хакима (996-1021) порушено је око три хиљаде храмова, а многи хришћани су исламизирани. У време династије Мамелука (1275-1517) Копти су особито трпели. У V веку основан је Каиро (данашња престоница Египта). Коптски монах Марко ибн-ал-Канбар крајем XII века покушао је да Копте врати у окриље православља, што му није успело, премда је он сам остао православан.

Од XIII века у Египту почиње да делује римокатоличка пропганда. Године 1219. у Египат долазе францисканци (следбеници Франциска из Асизија), а од 1223. пристижу и доминиканци. Део Копта, према подацима, прихвата унију у петнаестом веку. Игуман Андреј у име Јована XI, коптског патријарха, 1439. потписује Флорентинску унију. Унија је имала слаб одјек у Египту. У осамнаестом веку формирана је малобројна унијатска Коптска црква. Повод формирања било је пристајање коптског епископа Атанасија на јединство са римокатолицима. Од 1914. до 1922. Египат је био британски протекторат. Устав из 1923. изједначава Копте са владајућим мухамединским становништвом.

Копти себе сматрају православнима. У деветнаестом веку коптски патријарх Кирило IV приближио је Копте православљају уз помоћ руског епископа Порфирија Успенског. Године 1895. у време патријарха Кирила V учињен је сличан покушај, али без довољне сарадње александријског патријарха Софронија. Тада су се Копти обратили Риму и 1898. у Каиру одржан је сабор коптских унијата.

Догматски и историјски проблем Коптске цркве

Раскол и одвајање Копта настаје са Четвртим васељенским сабором у Халкидону. Повод одржавања била је монофизитска јерес. Сабор је првобитно сазван у Никеји, али је премештен у Халкидон због близине престонице. Представљао је најбројнији сабор са око 630 епископа. Предходио му је јеретички, „разбојнички” сабор у Ефесу 449.⁵ Пре „разбојничког” сабора цариградски архиепископ Флавијан одражао је у Цариграду „домаћи” сабор на коме су учествовали епископи који су се ту затекли. Повод одржавања било је Евтихово јеретичко учење. Уместо Евтиха, говорио је Јевсевије Дорилејски. На другој седници прочитано је Кирилово *Друго писмо Несторију* које осуђује монофизитизам. Евтих

---

⁵ Разбојнички сабор сазвао је цар Теодосије II, а председавао је епископ Диоскор из Александрије. Циљ сабора био је да се искорене несторијанци, али су на сабору преовладали монофизити који су на бруталан начин осудили и повредили и несторијанце и православне. Разбојнички сабор осуђен је у Халкидону јер је у основи био јеретички. Видети: Радомир Поповић, *Појмовник црквене историје* (Београд: Академија СПЦ за уметност и конзервацију, 2004), 107-108; Василије Васиљевич Болотов, *Историја Цркве у периоду Васељенских Сабора - историја богословске мисли* (Краљево: Епархијски управни одбор Епархије жичке, 2006), 62.

је избегавао да дође на сабор, иако је више пута био позиван. На крају се ипак појавио и остао при свом јеретичком учењу. Архиепископ Флавијан га је питао: „Признајеш ли ти, господине архимандрите, две природе после сједињења, говориш ли да је Христос једносуштан нама по телу или не? Евтих је одговорио: Исповедам из две природе Господа нашег пре сједињења, а после сједињења исповедам једну природу”.⁶

Главно дело IV Васељенског сабора је Халкидонски орос. Орос дефинише Христа као једну Личност Која ипостазира две природе. Христос је божанска Личност и има две природе: божанску и човечанску. Он је носилац пуноте божанске природе, једносуштан је Оцу, а носилац је и пуноте човечанске природе (једносуштан је нама по човечанству). Две природе у Христу сједињене су несливено, неизменљиво, нераздељиво, неразлучно⁷. У тексту Ороса читамо: „Следујући Светим Оцима, сви сагласно поучавамо исповедати једног и истог Сина, Господа нашег Исуса Христа, Њега истог, савршеног по божанству, и Њега истог савршеног по човечанству, И њега истог истинитог Бога и истинитог Човека, из разумне душе и тела, једносуштног Оцу по Божанству, и Њега истог једносуштног нама по човечанству, у свему подобног нама осим греха, рођеног од вечности од Оца по Божанству, и Њега истог у последње дане ради нас и ради нашег спасења од Дјеве Марије Богородице по човечанству Њега једног истог Христа, Сина, Господа, Јединородног, у две природе несливено, неизменљиво, нераздељиво, неразлучно познатог, тако да сједињењем није нарушена разлика природа, већ је штавише сачувано својство сваке природе и сједињује се у једно Лице и једну Ипостас – не у два Лица раздвојеног или раздељеног, већ Њега истог једног Сина јединородног, Бога Логоса, Господа Исуса Христа...”⁸ Ово је део текста Халкидонског ороса који монофизити нису прихватили јер су веровали да Христос и након оваплоћења има једну природу. То казује и сама етимологија речи, наиме грч. Μονή значи „један”, док φύσις значи „природа”. Евтих је у свом учењу одбио да прихвати да је Христос једносуштан нама по човечанству већ је говорио да у Христу и после оваплоћења постоји само једна, и то божанска природа. Монофизити су сматрали да је људска природа ишчезла приликом сједињења са божанском природом, будући да је људска природа не-савршена и слаба. Евтих је два пута осуђиван за јерес – први пут 448. на сабору у Цариграду, а други пут у Халкидону 451. године. Након Евтиха и Диоскора предводници монофизита били су Тимотеј Елур и Петар Монг. Међу монофи-

⁶ Радомир Поповић, *Васељенски сабори - одабрана документа* (Београд: Графипроф, 2002), 78.

⁷ Несливено (ἀσσυγγύως) против монофизитског упијања човечанске природе од стране божанске; Неизменљиво (ἀτρέπης) против умерених монофизита, тј. да човечанско тело јесте човечанско али се као омотач Христа толико изменило поставши „нова твар”; Нераздељено (ἀδιαρέτης) против Маркела, тј. да ће Бог у дан Великог суда збацили са себе човечанску природу која је завршила погом своју улогу; Неразлучно (ἀτρίζης) против Несторијевог само „здруженог”, „релативног”, сједињења двеју ипостаси и двеју природа.

⁸ Поповић, *Васељенски сабори*, 109-110.

зитима постоји неколико струја. Најрадикалнији су јулијанисти⁹ који су учили о непропадивости и бесмртности људске природе у Христу од тренутка оваплоћења. Синонимна имена за јулијанисте су автартодокети и фантазијасте јер су умишљали да је Христос имао само привидно људско тело. Насупрот њима јавља се монофизитска струја под вођством антиохијског патријарха Севера која је сматрала да је Христово тело пре Васкрсења ипак било пропадиво.¹⁰ Теопасхити представљају варијанту монофизитства и јављају се у шестом веку. У молитву Свјати Боже унели су додатак који је пострадао за нас.

Византијски цар Зенон (474-491) покушавао је да измири диофизите, православне и монофизите. Године 472. издао је државни законски акт Енотикон који је условио појаву Акакијевог раскола. Наиме, цар Леон I је монофизитске патријархе прогласио збаченима и ова одлука важила је и за време његових наследика Леона II и Зенона. Међутим, узурпатор Василиск опет је дао право рукополагања монофизитских епископа и прогласио јеретичко учење православним. Уз пет стотина неправославних епископа издао је монофизитски Енкиклион (окружницу). Легитимни цар Зенон је уз помоћ цариградског патријарха Акакија вратио православље и покушао да измири православне и монофизите. У ту сврху издао је поменути Енотикон - акт о унији. Овај акт проглашава Несторија и Евтиха јеретичима, потврђује Кирилове анатемизме, а Халкидонски орос само узгред помиње. По питању хринологије каже мало базирајући се само на томе да је Христос једна Личност, а не две. Екстремнији монофизити, али строжи православни су одбацили овај акт. Енотикон су прихватили Петар Монг и Петар Гнаф због чега су их цар Зенон и патријарх Акакије прогласили патријарсима у Египту.

Међутим, као што је поменуто, ни монофизити ни православни нису били задовољни. Монофизити су се отцепили и добили назив „Аκέφαλοι”, тј. безглавници. И православни су реаговали на Енотикон, а на њихову страну ставио се римски епископ Феликс II и прогласио Акакија екскомуницираним. На то је реаговао и сам Акакије из чега се изродио Акакијев раскол који је потресао хришћанство 35 година. Раскол је био сукоб Рима и Цариграда и углавном су обе стране биле орне за сукоб. Једино је папа Атанасије II (496-498) био спреман на помирење. Цар Јустин I (517-527) решио је овај раскол тако што је потписао докуменат који је Рим тражио и у коме се говорило да је Рим чувар чистоте православља, те је стога достојан назвати се „учитељицом читавог света”.¹¹ Цар Јустијан I (527-565) покушавао је да измири православне и монофизите. С тим разлогом одржан је и Пети васељенски сабор, али су сви покушаји остали безуспешни. Коптска и друге монофизитске цркве постоје и данас и држе се својих догматских разлика.

---

⁹ Добили су име по епископу Јулију из Халикарнаса. Видети: Ibid., 100.

¹⁰ Реч је о поштаваоцима пропадљивости, латински *conrupticolae*. Видети: Ibid., 101.

¹¹ Јевсевије Поповић, *Опита црквена историја* (Београд-Бања Лука: Романов, 2005), 582-583.

Коптска црква данас

У Египту сапостоје мухамединци и Копти. Уставом из 1823. Копти су изједначени са већинским муслиманским становништвом. Седиште Коптске цркве је у Каиру.¹² У Египту има између три и шест милиона Копта, а у свету има их око 400 000. Г. Белингер даје податак о укупном броја Копта у свету где они имају 7 милиона 919 хиљада верника што је 0,5 процената свих хришћана.¹³ Поглавар Коптске цркве има титулу „поглавар Александрије и целе Африке”. Матична земља им је Египат а у свету их има у Либану (1900), у Палестини (2800), Ираку (1800), Јордану (1200). Има их и у Европи, Америци и Аустралији. У Египту Постоји 41 епархија, а 12 их је у расејању. У Америци то су Далас и Лос Анђелес; у Енглеској Бирмингам и Глестонбери; у Француској Марсеј; у Италији Милано и Рим.¹⁴ У иностранству имају десет епископа, 197 свештеника и два манастира. И друге европске земље имају Копте. Године 1959. од Коптске цркве одвојила се такође монофизитска Етиопска црква која је данас аутономна и аутокефална.

Копти су веома побожан народ. Након 1940. године дошло је до експанзије монаштва. Данас постоји двадесет мушких и шест женских манастира, а сваки манастир има између 60 и 120 монаха. Игуман манастира Амба Макар у Вади Натрум је Мата-ал-Максим и то је најзначајнији савремени коптски теолог. Односи са православном Црквом су добри.

У догматском погледу Копти су монофизити и и даље је то тачка која их одваја од заједнице са Васељенском патријаршијом. Заступају умерено монофизитство. Још од сабора у Халкидону, Копти су прихватили учење Евтиха и Диоскора о којима је било речи. Христолошка разлика у односу на православне постоји и данас и огледа се у учењу о једној природи Сина Божијег. Копти исповедају следеће: „Син Божији Исус Христос јесте оваплоћени (отеловљени) Бог који поседује пуноћу Божанства равну природи Бога Оца. Он има и човечанску пуноћу равну људској природи ... Али подобно томе да се човек састоји из разумне душе и материјалног (вештаственог) тела, и да се не говори о њему (човеку) као о два лица, већ се говори о једном одуховљеном човеку, тако и ми говоримо о Христу као о две природе, о Богу и човеку, као о сједињењу двеју личности, двају лица, и ми говоримо о јединству оваплоћеног Бога... Христос је исти у обличју слуге и у лику Божијем”.¹⁵

Следствено томе да су монофизити, Копти су и монотелити, јер уче о постојању једне воље у Христу. Монотелитство је било питање Шестог васељенског сабора и природни је наставак расправе о монофизитству. Копти су монотелизам прихватили у десетом веку.

¹² До 11. века било је у Александрији. Видети: Поповић, *Појмовник црквене историје*, 104.

¹³ Gerhard Belinger, *Veliki leksikon religije* (Beograd: Lento-Dobra, 2004), 178.

¹⁴ Радомир Поповић наводи да Копске епархије у Италији постоје од 1996. Видети: Поповић, *Појмовник црквене историје*, 106.

¹⁵ Поповић, *Православне помесне цркве*, 380.

Кључ монофизитског, односно монотелитског спора има свој корен у неразумевању појмова личности и природе. Наиме, из коптског исповедања вере јасно се види да је за њих природа и личност један те исти појам. Стога и не чуди што су толико инсистирали на јединству природа бојећи се да подвоје једну Личност Сина Божијег на две. Да ли, међутим, једна личност може имати више природа, а да то не наруши њен интегритет? Одговор је свакако позитиван. Ако заваримо у светоотачко предање и евхаристијско искуство Цркве јасно ћемо сагледати онтолошку и појмовну разлику између личности и природе. Природа је опште и нужно јестество које не може бити узрок себи самоме, већ мора имати узрок у нечему другом. То друго што узрокује јестество, да би могло бити узрок, мора бити слободно и конкретно. Наиме, ниједна суштина не може постојати ван конкретних форми, нити може постојати сама по себи као нека вечита датост. Њу мора узроковати слобода. Категорија која се истовремено дефинише као слободна, конкретна и јединствена јесте личност.

Личност је начин постојања природе и будући да је слободна, она не егзистира по нужности своје природе, већ по својој сопственој жељи. Она је ипостас, носилац и начело бића. Свој идентитет не црпи из своје суштине већ из заједнице са другом личношћу. Сходно томе, личност је слободна од било каквих закона природе, било каквих дефиниција и закључака логике. Она се слободно открива у односу личности. Савршена и слободна Личност јесте Бог. Бог своје постојање пројављује као љубав са Сином и Духом. Три божанске Личности имају једну природу будући да су у заједници и да постоје као једно. Свака од личности носилац је пуноте божанске суштине. Личност може у себи сјединити колико год жели природа а да то не наруши њен идентитет, јер идентитет задобија из односа са другом личношћу, а не из сопствене природе. Стога је Христос пре и после оваплоћења једна те иста Личност. Он, међутим, после оваплоћења ипостазира две природе – божанску и човечанску и зато јесте потпуни Бог и потпуни човек.

Ово је кључ разумевања проблема монофизитског спора. У складу са овим и монотелизам, као учење о једној вољи, добија своје разјашњење. Васељенски сабори дефинишу у Христу две воље, две енергије, будући да воља и енергија јесу пројаве и манифестације природе. Енергија је делање природе. Да нема енергије, природа би била мртва, јер енергија доказује да је суштина постојећа, тј. делатна. Копти и остали монофизити, пак, уче да Христос има једну вољу што је логично ако пре тога кажу да има једну природу.

Већина васељенских сабора бавила се питањима христологије јер је то најтананији и најосетљивији проблем богословља. За све који истински живе у Христу и јесу удови једног Тела Христовог ови спорови нису имали значаја, јер у односу са Христом јасно су опитовали личносни контакт, осетили загрљај Свете Тројице и заједницу са оваплоћеним Логосом. Превазилажење догматских разлика са православном Црквом за Копте и друге дохалкидонске цркве лежи у повратку у заједницу са васељенском Црквом и прихватању њене богооткривене истине.

Сл.2. Коптски монаси у Јерусалиму, 1898.

Извор илустрације: <https://althistory.fandom.com>

Сл.3. Коптски монаси испред пећине Светог Антонија у Египту.

Извор илустрације: <https://pinterest.com>

Организација клира и богослужбена пракса

Коптска црква уређена је и организована је на основу Законоправила (Крмчије) чији је аутор Михаило Дамијетски, а настала је у тринаестом веку. До једанаестог века седиште цркве било је у Александрији, а потом је премештено у Каиро. Као што је већ поменуто, на челу цркве је патријарх који носи титулу: „Његова Светост... папа и патријарх катедре Светог Марка”. Поред патријарха је и Свети синод састављен од 12 епископа и савета световних лица. Коптски свештеници имају право на један брак исто као и православни. И храмови својим ентеријером наликују православнима с том разликом што теже једноставности. Има мање икона него што је то случај код нас, а уместо богато украшеног иконостаса налази се једноставна олтарска преграда као у старој Цркви. Међу храмовима који датирају из ранијих епоха значајни су Ал Моалак из шестог века, Св. Сергије и Св. Меркурије. На богослужењима мушкарце и жене дели посебна преграда. У олтару су исте црквене ствари као и у православним храмовима само што нема жртвеника.

На богослужењима је у употреби стари коптски језик, наречје северног коптског, бохаирски језик. У богослужбеној пракси затичу се и остаци грачког језика што није чудо ако се има у виду историја Копта, а посебно Александрије као центра ондашње јелинске културе. Од литургијских типова у овој цркви служе се Литургија Светог

Василија Великог,¹⁶ Св Кирила и Св. Григорија Богослова. Литургија Св. Василија није идентична оној у православној Цркви јер изостаје читање апостола и Јеванђеља, као и Херувимска песма.

Календар је јединствен јер црквена година почиње 29. августа. У току године постоји седам малих и пет великих постова. Велики постови су Васкршњи, Св. Апостола, Госпојински, Божићни и Ниневијски (седмица посвећена царинику и фарисеју). Највећи празници су: Благовести, Божић, Богојављење, Цвети, Васкрс, Вазнесење и Педесетница. Литургија се не служи на Велики петак и у прва три дана Велике недеље. На Велики четвртак постоји посебан обред умивања ногу. На Педесетницу читају молитве коленоприклоњења као и православни, док на Богојављење врше велико освећење воде. Поштују хришћанске светитеље, а посебно славе Пресвету Богородицу. Њој је посвећен сваки 21. дан у месецу. У учењу о Богородици одбацили су римокатоличко учење о „непорочном зачећу” док су прихватили њихово учење о вазнесењу Богородичином које датира из 1950. године. Што се догматских разлика са римокатолицима тиче треба напоменути да су одбацили филиокве и учење о папском првенству.

Имају седам светих тајни. Причешћују се под оба вида на пшеничном квасном хлебу. Крштење мале деце обавља се на узрасту од четрдесет дана за мушку, односно осамдесет дана за женску децу. Крштење се обавља погружавањем у воду, а претходи му обрезање¹⁷ што је утицај јудаизма и ислама. Иако црква то није званично потврдила, признају крштење и свету тајну брака у односу са православнима.

Култура Коптске цркве

Египат се вековима налазио на размеђи неколико културних утицаја који су оставили дубоког трага на културу и уметност државе и цркве. Стари коптски језик ишчезао је из употребе и чува се још једино на богослужењима напоредо са арапским језиком. Освајања Арабљана од осмог века појачала су утицај те културе. Свето писмо је, међутим, до Копта стигло на грчком језику где је преведено на коптски језик. На овоме језику чувају се списи Светих Отаца са прва четири васељенска сабора. Осим тога, чувају се гностичка дела и оригинални новозаветни апокрифи. Хагиографије многих светитеља су аутентичне, па између осталог, овде убрајамо Историју о св. Григорију, Живот св. Пахомија Великог ... Познати коптски монах и писац био је св. Теодор Шенуда¹⁸ познат као борац против паганства који је рушио многобожачке храмове и писао посланице. Аутор је Монашких устава, дела Патерици... Од монашко-подвижнич-

---

¹⁶ Видети: Јоанис Фундулис, *Литургика I* (Краљево: Интерклима-Графика, 2004), 32.

¹⁷ У јудејској традицији обрезање је био обавезни чин уласка мушке деце у јудејску религију. У историји спасења обрезање је слика новозаветног Крштења и стога га хришћани не практикују јер је непотребно. Обрезање је испуњено у Крштењу као реалном новом рођењу Духом Светим. Ово је у складу са Божијим промислом који све догађаје у Старом завету чини сликом онога што ће наступити са оваплоћењем Господа и Нови заветом.

¹⁸ Преминуо 451. године. Видети: Поповић, *Православне помесне цркве*, 382.

ких списа треба споменути *Житије св. Онуфрија, Казивање о Иларији, кћерки цара Зенона*, спис *Физиолог*. Физиолог је нарочито занимљив спис заснован на алегорији као књижевном поступку и имао је велики утицај на целокупну европску средњовековну књижевност. У Физиологу се говори о карактерима и делању људи, о спасењу, греху и врлини али кроз причу о наравима животиња и елементима флоре и фауне. Тако је успостављена алегоријска структура дела са моралном и дидактичком поуком, али једним дубљим онтолошким значењем дела. Дидактика списа заснована је на идеји да треба опонашати врлину, а онтолошки значење засновано је на идеји да је свет заснован на икониčnosti и да је истину о есхатолошком назначењу творевине Бог уткао саме корене природе.¹⁹

Из епохе владавине Арабљана запамћено је неколико значајних писаца. Ники је писао на грчком и на коптском језику, а репрезентативно дело су му Хронике. Јован је аутор два житија, једно описује живот епископа Писентија, док је друго Житије патријарха Исаака. Свештеник Марко је трећа битна личност и написао је Житије мученика Јована, који је пострадао 1209. године. Осим ове тројице, ту је и средњовековни коптски писац, епископ Севир, који је оставио драгоцену Историју патријараха.

Египатска култура, почев од оне која се развила пре Христа као једна од првих значајних цивилизација са веома занимљивим хијероглифским писмом, преко јелинске која ју је наследила, закључно са християнизованом културом у првим вековима данас је веома инспиративно и занимљиво подручје истраживања и за историчаре и за теологе. Ово културно-историјско наслеђе предмет је изучавања посебне гране коптологије.

Копска уметност

Коптска уметност је термин који се користи да опише уметност египатских хришћана у првим вековима хришћанства, као и уметничко наслеђе њихових потомака, Копта, од средњег века до данас.²⁰ Сачувани споменици коптске уметности су, по правилу, фреске, текстил, илуминирани рукописи, као и производи од метала, од којих је већина могла да опстане у манастирима и црквама. Ова дела су често функционална, у њима нестаје граница између уметности и рукотворина, и туника и надгробних споменика, а слике светитеља постају сфера примене вештине. Већина најважнијих дела коптске уметности чува се у Коптском музеју у четврти Каира, названом „Коптски Каиро”.

Коптска уметност је мешавина древних египатских и хеленистичких утицаја. Теме и симболи су позајмљени из древних и египатских митологија, понекад прилагођени хришћанским веровањима. На овај стил су такође утица-

¹⁹ Физиолог је збирка различитих прича о животињама и њиховим наравима. За илустрацију може послужити и прича о грлици. То је птица која по смрти мужјака остаје вечито тужна и верна и не показује никакву жељу да ствара даље потомство. Поука приче је јасна и говори о значају верности. Дубљи смисао се такође открива. Јасно је да ова појава, необична за животињски свет, јесте ту промислом Божијим и да открива јединство творевине и њено јединствено назначење.

²⁰ Pjer di Burge, *Koptska umetnost* (Novi Sad: Bratstvo jedinstvo, 1970), 32.

Сл.4. Господ Исус Христос и игуман Мена, коптска икона, VI век.

Извор илустрације: <https://thebyzantinelegacy.com>

ле Персија и Сирија, мада са мање успеха, али ипак остављајући такво наслеђе као што су, на пример, паунови и грифони међу својим омиљеним мотивима.

Пример утицаја хеленистичке и египатске уметности током периода касне антике, тзв. Фајумски портрети. Лица људи из Ел Фајума су пример коптске уметности из другог века, показујући грчки и римски утицај на коптску уметност, али са неким битним разликама од саме египатске уметности.

Арапско освајање Египта довело је до тога да су коптски мајстори били изложени исламској уметности и имали одређени утицај на њу. Утицај Копта на арапску архитектуру и употребу неких коптских мотива у исламским грађе-

Сл.5. Свети Павле Тивејски и Свети Антоније, коптска икона, XIX век.

Извор илустрације: <https://thebyzantine-legacy.com>

нописа рођена у Египту и воле да упоређују староегипатско сликарство са иконама, наводећи сличности.

Модерна коптска уметност позната је и као неокоптска школа. У неким епохама коптске историје иконе су биле главно средство изражавања свог идентитета. Задржали су већину традиционалних аспеката. Главни принципи су већа брига за верску истину и лепоту него за реализам, или за приказивање дубине и перспективе. Као и у Византији и суседним традицијама, иконе се сликају фронтално, гледајући директно у посматрача. Школа је настала шездесетих година двадесетог века, на основу стилова и традиције карактеристичних за иконе од трећег до седмог века. Мајстори ове ране школе иконописа посебно су брижљиво сликали очи светитеља, које су окренуте не ка поклоницима, већ само њима знаној удаљености. При томе су на сваки могући начин избегавали непотребне детаље и улепшавања, показујући верницима само оне детаље који су неопходни за разумевање слике.

винама датира још од седмог века. Истовремено, Александријска коптска црква, као најстарија у Африци, утицала је на Суданску и Етиопску. На пример, неки облици коптског крста су данас познати као етиопски крст, а такође и етиопски храмови, где је видљив утицај коптске уметности.

Почевши од четвртог века, Црква је почела да украшава зидове храмова фрескама и иконама. У коптској уметности почињу да се појављују знаци специфичног коптског стила: очи и уши постају веће у поређењу са пропорцијама целог лица, уста се смањују, а величина главе повећава у поређењу са телом - што је знак духовног односа са Богом и оданости молитви.²¹ Лица мученика су обично пуна мира. Већина коптских иконописаца није потписана. Предање назива имена јеванђелистe Луке (првог иконописца) и два коптска патријарха – Макарија и Гаврила Александријског. Египатски хришћани верују да је уметност ико-

²¹ Видети: Gawdat Gabra, *Treasures of Coptic Art* (Cairo: A Supreme Council of Antiquities ed, 2006), 124.

Литература

- Болотов, Васиљевич Василије. *Историја Цркве у периоду Васељенских Сабора – историја богословске мисли*. Краљево: Епархијски управни одбор Епархије жичке, 2006.
- Gawdat, Gabra. *Treasures of Coptic Art*. Cairo: A Supreme Council of Antiquities ed, 2006.
- Burge, Pjer di. *Koptska umetnost*. Novi Sad: Bratstvo jedinstvo, 1970.
- Belinger, Gerhard. *Veliki leksikon religije*. Beograd: Lento-Dobra, 2004.
- Јанарас, Христо. *Истина и јединство Цркве*. Нови Сад: Беседе, 2001.
- Kant, Imanuel. *Kritika praktičkog uma*. Beograd: BIGZ, 1979.
- Острогорски, Георгије. *Историја Византије*. Београд: Просвета, 1969.
- Поповић, Јевсевије. *Општа црквена историја*. Београд-Бања Лука: Романов, 2005.
- Поповић, Радомир. *Православне помесне цркве*. Београд: САС, 2012.
- Поповић, Радомир. *Појмовник црквене историје*. Београд: Академија СПЦ за уметности и конзервацију, 2004.
- Поповић, Радомир. *Васељенски сабори - одабрана документа*. Београд: Графи-проф, 2002.
- Фундулис, Јоанис. *Литургика I*. Краљево: Интерклима-Графика, 2004.
- Фостер, Едвард Морган. *Александрија: историја и култура*. Лозница: Карпос, 2021.

THE HISTORY OF THE COPTIC CHURCH AND ITS ART

Darko Stojanović

Academy of the Serbian Orthodox Church for Arts and
Conservation, Belgrade

e-mail: darkostoja@gmail.com

Summary: The Coptic Orthodox Church is the Christian church that was founded in Egypt. The Copts as the successors of the ancient Egyptians are defined as the modern sons of the Pharaohs. They played an essential role in the whole Christian world, especially during the first five centuries. Their religious background helped them to accept Christianity with eagerness and to enjoy its depth through their ascetic life and studying of the Holy Scripture.

It is worth noting that works of this style represent the fusion of artistry and craftsmanship, which can be easily seen in such pieces of art as Coptic icons, tunics, tombstones, etc. Coptic art now exists within the Neo-Coptic school and is used in the Coptic Church.

Key words: Copts, Coptic Church, dogmatic and historical problem of the Coptic Church, Coptic art

Примљено: 17.5.2023.

Прихваћено: 21.6.2023.